

Ayntab Şehrinde Aile Birliğinin Sona Erme Süreci (1600–1650)

Ending Process of the Family Union in Ayntab City (1600-1650)

Zülfiye KOÇAK
Ömer Nasuhi Bilmen İlköğretim Okulu

Özet

Aile, aynı çatı altında yaşayan anne, baba ve çocuklardan meydana gelen sosyal bir yapıdır. Bu çalışmada, XVII. yüzyılda Ayntab Şehrinde toplumun temelini oluşturan en önemli yapılardan olan aile birliğinin sona erme süreci ele alınmıştır. Gerçeğe sicillerinde yer alan kayıtlara dayanarak Şehirdeki boşanmaların ne şekilde gerçekleştiği ve sonuçlarının neler olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. İslami kurallara göre eşer arasındaki anlaşmazlıklarda, bütün yollar denendikten sonra başvurulacak en son çare olarak görülen boşanma; İslam hukuku ve geleneklere göre gerçekleşmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ayntab, Gerçeğe Sicili, Boşanma, Çocuk, Talak, Nafaka.

Abstract

Family is a social institution consisting of mother, father and children living under the same roof. In this study; the ending process of family institution which is one of the most important establishment in the foundation of a society in Ayntab city in XVII. Century, has been considered. Based on Gerçeğe records, the study is tried to reveal the conditions in which divorces took place and their consequences. Divorces, which were seen as the last solution in the cases of disputes between the spouses, had been exercised pursuant to Islamic law, customs and traditions.

Keywords: Ayntab, Gerçeğe Records, Divorce, Child, Talaq, Alimony.

I- GİRİŞ

Günümüzde Gaziantep olarak bilinen Şehir; güneyde Suriye, doğuda Şanlıurfa'nın Birecik ve Halfeti, batıda Adana'nın Bahçe, Osmaniye ve Hatay'ın Hassa, kuzeyde Kahramanmaraş'ın Pazarcık, kuzeydoğuda Adıyaman'ın Besni

ilçeleri, güneyde Kilis ile komşudur¹ Ayntab'ın coğrafi konum itibariyle Güneydoğu Anadolu ile Kuzey Suriye arasında, gerek askeri gerek iktisadi bakımdan stratejik öneme sahip bir bölgede², ilk uygarlıkların kurulup geliştiği Mezopotamya ve Akdeniz arasında olması, ayrıca Akdeniz ve Güneyden gelip, doğuya batıya ve kuzeye giden yol kavşakları üzerinde bulunması tarihinin renkli olmasını sağlamış, dolayısıyla tarih öncesi çağlardan bu yana insan topluluklarının yerleşim sahası olmuştur.³ Bölge; Hz. Ömer zamanında İslam topraklarına katılmış⁴ ve Osmanlıya dâhil olmadan önce Abbasi, Selçuklu, Eyyubi, Memluk devletleri ve Dulkadir Beyliği hâkimiyetinde kalmıştır.⁵ Yavuz Sultan Selim 1516 yılında çıkmış olduğu Mısır seferinde Behinsî üzerinden geçerek, Ayntab yakınlarındaki Mezuban (Merzban) çayı kenarına gelmiş ve ordugâhını kurduğu sırada Memlukların Ayntab hâkimi Yunus Bey'in tabiiyetini bildirmesiyle bölge Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir.⁶ Çarları yönden ilkin Arap vilayetine daha sonra da 1531 yılında Dulkadir (Maraş) beylerbeyliğine bağlı bir sancak haline getirilmiştir.⁷ 1598 yılında, Halep beylerbeyliğine bağlanmıştır. Ancak kısa süre sonra ekonomik zorluklar nedeniyle yapılan düzenlemeyle tekrar Maraş eyaleti sınırları içinde yer almış ve üç yüz yıla yakın bu eyalete bağlı kalmıştır.⁹

Ayntab'ın tarihçesine dair verilen bu kısa bilginin, Çarlar'da aile ve aile birliğinin bozulması hususunda verilecek bilgilere temel teşkil edip konunun daha iyi anlaşılmasına yardım edeceği düşünülmektedir.

Aile; “anne- baba çocuklar ve tarafların kan akrabalarından (aile biçiminin gereğine göre) meydana gelmiş ekonomik ve toplumsal bir birlik”¹⁰ olarak

¹ Ejder Kalelioğlu, “Gaziantep Yöresinin Fiziki Coğrafyası”, *AUDTCF Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 3–4 (1971), s.140; B. Darkot-T. Dağlıoğlu, “Ayntab” *İA*, C.II s.64; Ejder Kalelioğlu, “Gaziantep Yöresinde Yerleşme, Meskenler, Nüfus ve Ekonomik Faaliyetler”, *AÜDTCFD*, XXVIII / 3–4 (1970), Ankara 1977, s.39.

² Hüseyin Çınar, “18. Yüzyılda Ayntab (Antep) Sancağı'nın Çarları ve Mali Yapısı”, *Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, (Editör: Erol Özvar- Arif Bilgin), İstanbul 2008, s.267.

³ *Gaziantep İl Yıllığı 2002*, Gaziantep 2002, s.1–5.

⁴ Hakkı Dursun Yıldız, “Hz. Ömer Devri”, *Doğuştan Günümüze İslam Tarihi*, C.II, İstanbul 1992, s.89–90.

⁵ Hüseyin Özdeğer, *Onaltıncı Asırda Ayntab Livası*, İstanbul 1988, s.1–16.

⁶ Gıyas Gökhan, “Gaziantep Yöresinin Osmanlı Hâkimiyetine Geçmesi”, *Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu* 22 Ekim 1999, (Editör: Yusuf Küçükdağ), Gaziantep 2000, s.63.

⁷ Gımail Altınöz, “Dulkadir Eyaletinin Kuruluşunda Antep gehri (XVI. Yüzyıl)”, *Cumhuriyetin 75. Yılına Armağan Gaziantep*, (Editör: Yusuf Küçükdağ), Gaziantep 1999, s.114–116.

⁸ Hüseyin Çınar, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayntab Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000, s.15.

⁹ Gımail Altınöz, *Dulkadir Eyaletinin Kuruluşu ve Gelişmesi*, Kahramanmaraş 2009, s.71.

¹⁰ Birsen Gökçe, “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, *Aile Yazılar Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç*, I, Ankara 1990, I, s.207.

tanımlanmaktadır.¹¹ Ailenin varlığı ve sürekliliği evlilikle sağlanır.¹² Ğlâm hukukunda evlilik; karı koca arasında beraber yaşamaya ve yardımlaşmaya müsaade eden ve taraflara karşılıklı hak ve vazifeler yükleyen bir akit olarak tanımlanmıştır.¹³ Toplumda ailenin oluşabilmesi için erkek ve kadının evlilik birliğini kurması gerekmektedir.¹⁴ Bu birliğin kurulabilmesi için gerekli olan ise nikâhtır. Nikâh akdi denilen sözleşme; Ğlâm hukukuna göre esas itibariyle tarafların ve Ğâitlerin iştirakiyle akdedilen medeni bir akittir, geçerli olabilmesi için resmî memurun veya din adamının huzurunda yapılması şart değildir.¹⁵

Ğlâm hukuku, biyolojik üremeyi sağlayabilmek ve toplumdaki yasa dışı seksüel eğilimleri engelleyebilmek için eğer arasında sürekli bir hayat ortaklığını desteklemiştir.¹⁶ Bununla beraber evlilik bağının çözülmezliği ilkesini benimsememiştir; yani boşanmayı kabul etmekle beraber, onu hoşkarılmamıştır. Boşanma; taraflardan birinin ya da her ikisinin kendi arzusu ile toplumda geçerli norm veya adetlere göre evlilik birliğini sona erdirmesi¹⁷ veya eğer arası anlaşmazlıklarda bütün yollar denedikten sonra, başurulacak en son çaredir.¹⁸

Boşanma, evliliği sona erdiren sebeplerden olup toplumu ve devleti yakından ilgilendirmektedir. Çünkü boşanma sadece karı kocanın Ğansını değil aynı zamanda çocukları, iki tarafın ailelerini ve dolayısıyla toplumu ilgilendirmektedir. Eğer için mutsuzluk ve huzursuzluk kaynağı haline gelen bir evliliği sürdürmeye çalışmak da kişiler ve toplum açısından zararlıdır. Bu bakımdan evlenmeye olduğu kadar boşanmaya da devletin müdahalesi kaçınılmazdır.¹⁹

Ğlâm hukukunda evliliğin sona ermesi başıca iki yolla mümkündür. Birincisi, talak; evliliğin kocanın bazı istisnai durumlarda kadının veya her ikisinin irade beyanıyla veyahut da hâkimin hükmüyle sona erdirilmesidir. İkincisi fesihdir. Fesih; nikâh akdi anında veya sonradan meydana gelen bir eksiklik sebebiyle evliliğin feshedilmesidir.²⁰

Ğlâmiyet, boşanma yetkisini erkeğe vermekle birlikte, çeşitli Ğkil ve sebeplerle kadına da bu hakkı tanıdığıdır. Kadının bu hakkını kullanabilmesi için; kocanın hastalıklı ve kusurlu olması, nafakayı karşılayamaması, kaybolması veya

¹¹ M. Akif Aydın, "Aile", *DİA*, C.II, s.196.

¹² Ğmail Doğan, *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*, Ğstanbul 2000, s.203.

¹³ M. Akif Aydın, "Ğlâm Hukukunda Nikâh Akitleri", *Osmanlı Araştırmaları*, III, Ğstanbul 1982, s.1.

¹⁴ Fahrettin Atar, "Nikâh", *DİA*, C.XXXIII, s.112.

¹⁵ Aydın, "Osmanlı Hukukunda Nikâh Akitleri", s.1; Joseph Schact, "Nikah", *İA*, C.IX, s.257.

¹⁶ Bilgehan Pamuk, "Conditional Divorce in Ottoman Society: A Case from seventeenth-Century Erzurum", *Bilig*, Winter/2008, Number 44, s.112

¹⁷ Enver Özkalp, *Sosyolojiye Giriş*, Eskişehir 1996, s.155.

¹⁸ M. Ğbrahim el-Kaysi, *İslam Ailesi ve Evlilik*, (Ter. Nusrettin Boleli), Ğstanbul 1985, s.103.

¹⁹ Halil Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Ankara 1976, s.15.

²⁰ M. Akif Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku* Ğstanbul 1985, s.35; Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, s.34.

evini terk etmesi, kötü davranması, Gâdetli geçimsizlik, zina iftirası ve kocanın eÇne yaklaÇnma yemini gibi bir takım geçerli sebepleri olmalıdır.²¹

Osmanlıdaki evliliklerde toplumsal onay ve sosyal baskı ne kadar önemli ise boÇanmalarda da o derece önemlidir. Bu nedenle boÇanma, kadı, naib, ihtisap ağası veya din görevlilerinin huzurunda gerçekleştirilir.²²

Bu çalıÇmada Ayntab mahkemesine yansıyan birçok boÇanma davasından yola çıkılarak, XVII. yüzyıl Ayntab'ında aile birliğinin bozulmasına neden olan boÇanma türleri örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır.

II- KOCANIN TEK TARAFLI İRADESİYLE BOŞANMA (TALAK)

Kocanın tek taraflı iradesiyle, herhangi bir neden göstermeksizin evliliğe son vermesiyle gerçekleştirilen boÇanmadır. BoÇanmaya başvuran kiÇnin koca olması gerekmektedir. Kocanın tek taraflı boÇanma hakkını kullanabilmesi için herhangi bir sebep olmasına gerek duyulmadığı gibi bunun geçerli olabilmesi için mahkeme kararına da ihtiyaç duyulmamıştır. Kocanın *seni boşadım, boş ol* gibi tek taraflı beyanı, boÇanma için yeterlidir.²³ Tek taraflı irade ile eÇni boÇanma hakkı kocaya aittir ancak; bu hak kocaya verilirken, mihr ödeme mecburiyeti göz önüne alınmıştır, ayrıca bu hakkı gereksiz kullanmaması için de tedbir ve müeyyideler getirilmiştir.²⁴ İslam dini, bunu bir hak olarak görmekle beraber *helallerin en sevimsizi* olarak nitelendirmiştir.²⁵

Ayntab mahkemesine yansıyan davalar arasında kocanın tek taraflı beyanıyla gerçekleştirilen boÇanma davaları bulunmaktadır. Bunlar arasında bazıları vardır ki koca herhangi bir gerekçe göstermeden ve mahkemeye başvurmadan karısından üç talak (talak-ı selase) boÇanmıştır. Bu tip davalar, kadınların durumlarını netleÇirmek istemeleriyle mahkemeye yansımıştır. Kadınlar sadece durumlarını netleÇirmek için mahkemeyi kullanmamışlar aynı zamanda hakları olan mihr ve nafakalarını da bu yolla talep etmişlerdir. 15 Rebiyülâhir 1056/30 Mayıs 1624 tarihinde kayıtlara geçen Meryem'in davası bu duruma örnek teşkil etmektedir. ğehreküstü Mahallesi'nde yaşayan Meryem, kocası Ali'nin üç senedir başka diyara gidip kendisine nafaka ve kisve adıyla herhangi bir Çey göndermediğini ve 40 gün evvel Sivas'ta kendisini, bazı Müslümanların huzurunda talak-ı selâse ile boÇadığını söylemiştir. Meryem'in söylediklerine Sadıklar Mahallesi'nden Ali bin Hasan ve ğehreküstü Mahallesi'nden İbrahim bin Hacı Ali

²¹ Halil Cin- Ahmed Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, C.II, İstanbul 1996, s.111-115.

²² Hayri Erten, *Konya Şer'îye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. YY. İlk Yarısı)*, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, Ankara 2001, s.111.

²³ M. Akif Aydın, "Osmanlı Hukukunda Kazaî BoÇanma Terfik", *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı: V, İstanbul 1985, s.1.

²⁴ Hayreddin Karaman, "İslam'ın Getirdiği Aile Anlayış", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.II, Ankara 1993, s.391.

²⁵ Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*, Bursa 1998, s.55.

Çatlık etmiştir.²⁶ Meryem, muhtemelen mihr ve nafaka hakkını kullanmak için bu davayı mahkemeye taşımıştır. Koca, boşanmanın nedenini ortaya koymadığı gibi mahkemeye onaylatma gereksinimi de duymamıştır.

Kocanın tek taraflı iradesiyle gerçekleşen boşanmaların bir nedeni de toplumda kadının uygun görülmeyen hal ve davranışlarıdır. Koca, eğer karısının uygunsuz hallerini görmüş ve bunu ispatlamışsa, kadın hiçbir hak talep etmeden boşanmak durumunda kalmıştır. 2 Cemaziyelâhir 1030/24 Nisan 1621 tarihinde Kürkçiyân Mahallesi'nden Kara Hasan, evine giren sarhoğ Mehmed hakkında soruşturma talep etmiştir. Soruşturma sırasında mahalleli Hasan'ın karısı için; "*iyi diyemeyiz evine daima levendât girer çıkar*" şeklinde beyanatta bulunmuştur. Hasan, bu beyan üzerine karısının durumunu kabul etmeyip onu bain-i talak boşandı.²⁷ Yine Mehmed bin Hüseyin, karısı Habibe'yi Mehmed bin Yusuf ile aynı dönemde gördükten sonra, Habibe'yi üç talak ile boşandı.²⁸ Her iki boşama davasında da kadının mihr ve nafaka bahsinin geçmemiş olması, ahlaksızlık ve zina durumlarında kadının bütün haklarından vazgeçtiğini göstermektedir.

Talakın gerçekleşmesi için kocada ve zevcede birtakım şartlar aranmakta ve kocanın tam ehliyetli (baliğ ve akıllı) olması gerekmektedir.²⁹ Buna en güzel örnek Yahni Mahallesi'nden Yahya'nın davasıdır. Yahya, üç ay önce boşanmış karısı Fatma ile tekrar bir araya gelmek istediğinde, olay sırasında aklının başında olmadığını gerekçe göstermiştir. Ancak Fatma bunun doğru olmadığını Yahya'nın beş vakit namazı cemaat ile kıldığını ve aklının başında olduğunu iddia etmiştir. Yahya'nın durumuna mahallelinin de tanıklık etmesiyle mahkeme Yahya'nın talebine olumlu yanıt vermemiştir.³⁰

Boşama iradesi; sözlü, yazılı ve işaretlerle olmak üzere üç şekilde ifade edilmiş ve kullanılan sözler iki gruba ayrılmıştır. Birincisi; sarih sözler olup burada kocanın gerçekten boşama niyetinde olup olmadığına bakılmamıştır. Talak veya bu kökten bir sözcük kullanmışsa, kocanın evlenmeye son verme niyetinin kesinlikle mevcut olduğu kabul edilmiştir. Öyle ki koca aksini iddia etse, boşama niyetinde olmadığını yeminle teyit etse, kadına bu sözler söylenmişse bile kabul edilmemiştir.³¹ Ayntab'da boşama ile ilgili en yaygın kullanılan sarih söz, *talak-ı tatlik*'tir. Bu gibi davalarda koca, Çın-i Eyyüb Mahallesi'nden Murad gibi mahkemeye giderek karısının huzurunda boşama talebinde bulunmuş karısına; "*talak-ı tatlik ile tatlik eyledim*" şeklindeki beyanı ile boşama gerçekleştirmiştir.³² Bu sözü sarf eden kocanın niyeti kesinlikle boşamadır ve boşama gerçekleştikten sonra kadın üzerindeki bütün haklarını kaybetmektedir. Kürkçiyân Mahallesi'nden

²⁶ GgS. 17/103.

²⁷ GgS. 168/24.

²⁸ GgS. 170B/148.

²⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, C.II, İstanbul 1968, s.193; Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, s.40.

³⁰ GgS. 16/91

³¹ Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, s.48-49.

³² GgS. 16/34. Benzer Davalar Çın Bkz. GgS. 10/97, 16/43, 16/100, 17/18, 17/88, 19/78.

Emine'nin boğandığı kocasının kendisine rahatsızlık vermesinden dolayı mahkemeye şikâyet etmesi³³ bu tür hak kaybının bir sonucudur. İkinci olarak; kullanılan sözler kinâyeli sözler denilen farklı anlamlarda kullanılabilen sözlerdir. Bu sözleri sarf eden kocada gerçekten boğanma niyetinin olup olmadığına bakılmıdır. Kinâyeli sözler sarf eden koca niyetini ortaya koyduğu takdirde evliliğini devam ettirebilirdi. Koca, karısını kesin veya dönülebilir şekilde bir veya iki yahut üç kere boğamak istiyorsa, boğanın hukuki hüküm ve sonuçları, ona göre değirir.³⁴ 20 Cemaziyelevvel 1030/12 Nisan 1621 tarihinde Çukur Mahallesi'nden ğevki'nin, mahkemeye giderek “*üç taş atıp boş ol dedim talak-ü akd-ü talak zikr eylemedim*” ğeklindeki ifadesini, Müftü Mevlana Emrullah Efendi'den aldığı fetvayla destekleyip evliliğini devam ettirmeyi başarabilmesindeki³⁵ etken, talak sözcüğünü kullanmamıdır.

Talak beyanına gelince; ğlam hukuku kocaya, hangi çeği talak ile olursa olsun karısını üç defa boğana yetkisini (üç talak hakkı) vermiğir. İlk ikisinde koca, dilerse belli ğartlarla karısına tekrar dönebilirdi.³⁶ Kocanın üçüncü talak hakkını kullanması halinde ise, boğanığolduğı karısı bir bağla erkekle evlenip sonradan boğana veya ölüm ile bu evlilik de sona ermeden birinci koca ile tekrar evlenememiğir. Üçüncü boğanmaya bu sebeple “Beynûnet-i Kübra = Büyük Ayrılık” denilmektedir.³⁷ Talak dönülebilir olup olmamasına göre de iki kısma ayrılmığır. Birincisi ric,i talak, ikincisi bain-i talaktır. Ric,i talakın hükmü, iddet süresi içerisinde kocanın zevcesine dönebilmesidir.³⁸ 23 Ramazan 1027/13 Eylül 1618 tarihinde Ğn-i Eyyüb Mahallesi'nden Refiye mahkemeye giderek kocası Mehmed'in kendisini boğalığını ancak ğindi yeniden evlenmek istediğini söylemiğir. Mehmed, “*akd-ü talak zikr etmedim*” ğeklinde ifade vermiğve “*zikr-i talak, akd ü talak zikr etmedükçe talak-ı ric,i olur*” ifadelerini içeren fetvayı mahkemeye sunmuğır. Mahkeme, Mehmed'e talak zikr etmediğine yemin ettirdikten sonra nikâhlarını tekrar kıymığır.³⁹ Yine 8 ğevval 1027/28 Eylül 1618 tarihinde Elif binti Hamza kendisini bain-i talak boğayan kocası Ğbrahim'e kendi rızası ile vardığı ve *bain-i talak ile boşamak ile tekrar nikâh olunması caiz olmak ile İbrahim'e vardım*⁴⁰ şeklindeki ifadelerini kayıt altına aldırmasında ric'i talak gerçekleğirir. Ancak iddet süresi içerisinde tekrar nikâh gerçekleğmezse bu tip talaklar, bain-i talaka dönüğür. Bain-i talak ise, kocaya ancak boğalığı eçne yeni bir nikâh ve mihr ile dönme imkânı veren boğandır.⁴¹ 6 Recep 1052/30

³³ ĞğS. 168/45.

³⁴ Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, s.50.

³⁵ ĞğS. 168/16.

³⁶ Cin-Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, C.II, s.113; Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, s.39.

³⁷ Halil Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara 1974, s.115 vd.

³⁸ Ö.N. Bilmen, *Kamus*, C.II, s.220.

³⁹ ĞğS. 12/103.

⁴⁰ ĞğS. 12/110.

⁴¹ Coğkun Üçok -Ahmet Mumcu, *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara 1991, s.98; Cin- Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, C.II, s.114–117; Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, s.39–40. Bu tür

Eylül 1642 tarihinde Akyol Mahallesi'nden Abdi, bain-i talak boğalıği eski eği Gülistan'la tekrar nikâh olmak isteğiyle mahkemeye gitmiğtir. Bu çift, yeni belirlenen mihr ile nikâh olmuğtir.⁴² Yine 18 Rebiyülevvel 1047/10 Ağustos 1637 tarihinde Kerime binti Mustafa, mahkemede eski kocası Mehmed bin Gkender ile bir kuruğmihr-i muaccel ve bir kuruğmihr-i müeccel ile yeniden nikâhlanmığtir.⁴³ Bu davada teccid-i nikâh'ın yapıldığı kayıtlı değılse bile yeniden mihr belirlenmesi ve olayın mahkeme aracılığıyla meğulağırılması, teccid-i nikâh yapıldığını göstermektedir.

Kocanın boğamayı ifade eden irade beyanı, kayıtsız ve çartsız olabileceği gibi, geciktirici bir çarta veya vadeye de bağlanabilmiğtir. Kayıtsız çartsız boğamaya *müneccez talak*, geciktirici bir çarta bağlanan boğamaya *muallâk talak* ve vadeye bağlanan boğamaya ise *muzâf talak* denilmektedir.⁴⁴ Koca karısına eğer *bir daha seni döversem benden boş ol*, ya da *eğer ahar diyara gidip gelmezsem benden boş ol* gibi beyanatta bulunmuğ ise, ortada çarta bağlı bir durum söz konusudur. Bu şekilde çarta bağlı boğamalarda, çartın gerçekleşmesiyle boğama da gerçekleşmiğtir. Bu çart gerçekleşene kadar evlilik kurumu devam etmiğtir. Vadeye bağlanan boğamanın hüküm ve neticeleri ise kocanın tespit etmiğolduğu zamandan itibaren baçamığtir.⁴⁵ Akyol Mahallesi'nden Ramazan, *"eğer karıma başka bir mesken tedarik edemezsem benden üç talak ile boş olsun"* çartındaki çartını yerine getirememesi⁴⁶ ve Ammi Mahallesi'nden Saadet'in kocası Hasan'ın: *"eğer seni bir daha döversem benden üç talak boş ol"* çartında çart etmesine rağmen, kendisini dövmeye devam etmesi⁴⁷ olaylarında gerçekleşen boğamalar, çarta bağlı boğamalara örnektir. çartlı davalarda boğamanın gerçekleşmediğini gösteren kayıtlar da mevcuttur. Burada müftülerden alınan fetvalarla ya da kiğilerin yeminli beyanlarıyla boğamanın gerçekleşmediği kanıtlanmaktadır. Tevbe Mahallesi'nden Raziye hatun Zilhicce 1055/18 Ocak 1646 tarihinde, mahkemeye giderek Kocası Mehmed'in *"eğer bundan akdem karım Raziye'yi darb eder isem benden üç talak boş olsun"* diyerek çart etmesine rağmen kendisini darb etmeye devam ettiğini söyleyerek boğama talebinde bulunmuğtir. Mahkeme tarafından sorgulanan Mehmed'in *"zevcem mezbure Raziye'yi darb etmemeğe şart ettim talak-ı selase şart etmedim"* demesi üzerine Raziye'den çart istenmiğtir. Raziye'nin *"şahitlerim yoktur"* demesi üzerine bu defa da mahkeme Mehmed'e talak çart etmediğine dair yemin teklif etmiğ ve Mehmed'in yemin etmesiyle boğama gerçekleşmeden dava kapanmığtir.⁴⁸

boğamaların çartları ile ilgili olarak daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ö.N. Bilmen, *Kamus*, C.II, s.220-230.

⁴² GğS. 16/175.

⁴³ GğS. 15/81.

⁴⁴ Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, s.41; Cin- Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, C.II, s.113.

⁴⁵ Bilmen, *Kamus*, C.II, s.254; Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, s.58.

⁴⁶ GğS. 10/291.

⁴⁷ GğS. 15/121.

⁴⁸ GğS. 17/2.

Ayntab'da yaayan erkekler eğerini dövmeceklerine, nafakasız bırakmayacaklarına dair sıklıkla Çat koğunuğardır.⁴⁹ Kadınların, dayak atan ve nafaka temin etmeyen kocalarını Çkâyet etmeleriyle mahkemeye çağrılan kocalar, suçlarını kabullenmiğer, belki evliliklerini devam ettirme arzuları belki de kadınların kendini güvende hissetme isteğinin sonucunda oluğan zorlayıcı tavırlarının neticesinde, mahkemede söz vermek durumunda kalmığardır. Erkeklerin çoğunlukla yapamayacakları davranığar için söz verdikleri ve bu davranığarı daha sonraki zamanlarda tekrarladıkları bu davranığarı tekrarladıkları durumlarda ise kadınların mahkemeye bağurup boğama talep ettikleri görölmektedir.⁵⁰ Erkeklerin yapamayacakları sözler vermeleri muhtemelen ya mahkemede kadı karđısında suçlu konumunda bulunmalarından ya da mahkemedeki Ğühûdül-hâl karđısında kendilerini baskı altında hissetmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu durumu bir fırsat olarak değerlendiren kadınlar, bazen kocalarını üzerlerine evlenmeyeceklerine⁵¹ bazen kendilerine ayrı bir ev açacaklarına⁵² ve bazen de kendilerini Ayntab'dan alıp bağka yere götürmeyeceklerine⁵³ dair mahkemede Çat etmelerini sağlamığardır. Bunların dığında çok farklı konularda Çat etme olayları mahkemeye yansımuğtur.⁵⁴

III- KARŞILIKLI ANLAŞMA İLE BOŞANMA (MUHÂLÂA, HUL'U)

Kadının rızasına dayanması prensip olarak kadının erkeğe bir bedel ödemesi gibi özellikleriyle talaktan ayrılan muhâlâa (hul,u), kadının kocasına vereceği bir bedel karđılıđında evlilik bağının karđılıklı rıza ile sona erdirmesidir. Muhâlâa'da erkeğin boğama ehliyetine sahip olması yeterli görölmüğ ise de, kadının tam ehliyetli olması yani akıl, balığ ve reğt olması Çatı konulmuğtur.⁵⁵ Muhâlâa türü boğamalarda kadın, sevmediği, kendisine hayatı zindan eden anlağamadığı fakat kendisini boğamak da istemeyen kocasından kurtulabilecek ve evlilik hayatına son verebilecektir. Erkek de ondan alacağı meblâğ ile maddi zararını telâfi etmek ve tekrar evlenebilme imkânını elde edecektir.⁵⁶

Muhâlâa, talak sayıldığından üç talak hakkından biri kullanılmığ;evliliğin feshi olarak kabul edildiği takdirde ise talak hakkı kullanılmamığ sayılacaktır.⁵⁷ Muhâlâa ne Çkilde değerlendirilse değerlendirilsin, Türk hukuk tarihinde en çok görölen ve Çe,riye sicillerinde çok sık rastlanan bir boğama Ğklidir.⁵⁸ Keza

⁴⁹ ĞđS. 15/121, 15/209, 15/262, 17/2, 168/103, 170B/171.

⁵⁰ ĞđS. 15/121, 17/2.

⁵¹ ĞđS. 15/56.

⁵² ĞđS. 16/233.

⁵³ ĞđS. 170B/89.

⁵⁴ ĞđS. 10/291, 12/133, 20/43, 162/267.

⁵⁵ Cin- Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, C.II, s.117.

⁵⁶ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, C.II, Ğtanbul 1974, s.311.

⁵⁷ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s.312.

⁵⁸ Cin- Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, C.II, s.117.

Ayntab'da en yaygın görülen boğama çekli muhâlâ'dır.⁵⁹ Bu tip boğamalarda, genellikle kadın kocasını razı edebilmek için kocasının zimmetinde olan mihr, nafaka, iddet-i nafakası ve her türlü haklarından vazgeçmektedir.⁶⁰ Kadın bütün haklarından vazgeçmekle birlikte, bazen boğandığı kocasına bağla mallar da verebilmektedir. Kürtünciyan Mahallesi'nden Fatma, mahallede bulunan evini ve eÇyasını⁶¹ boğandığı kocası Hasan'a hulu" olarak vermiştir. Bazen de bütün haklarından vazgeçen karısına ev, eÇya veren veya borcunu bağlayan kocalar da olmuştur. Ancak bu gibi davaların sayısı oldukça azdır.⁶² Kadınların muhâlâ'ya bağurma nedenlerinin bağnda Çiddetli geçimsizlik gelmektedir. Bu durum kayıtlara *aramızda adem-i zindegân olmamakla* gibi umumî bir ifadeyle belirtilmektedir.⁶³ Cevizlice Mahallesi'nden Habibe, mahkemeye giderek kocasıyla âdem-i zindegânı olmadığını ve kocasının zimmetinde olan kadınlık haklarından vazgeçtiğini söyleyerek boğamak istemesi⁶⁴ ve yine Tarlay-ı Atik Mahallesi'nden Saliha'nın mihr ve iddet nafakasından vazgeçerek kocası Ahmed'den boğaması⁶⁵ anlaÇmalı boğamaya örnek teşkil etmektedir.

AnlaÇmalı boğamalarda eÇer koca boğamaya razı ise, mahkeme kararına gerek kalmadan da boğama gerçekleştirir. Kocanın durumu mahkemeye intikal ettirmeme gayreti, belki de boğanaçağı kadının bir takım taleplerinin önüne geçme çabasından kaynaklıdır. Bu tip boğamalarda genellikle kadınlar olayı mahkemeye taşımaÇardır.⁶⁶ Bunun muhtemel nedeni ise kadının içinde bulunduğu durumu mahkemede onaylatmak ve sonraki yaÇamında gerçekleştirme ihtimali olan yeni bir evliliğın önündeki hukuksal engelleri kaldırma çabasıdır.

IV. TEFRİK TÜRÜ BOŞANMA

Boğama hakkına sahip olmayan kadının, evlilikte mağdur olmasını önlemeye yönelik bazı sebepler ile kadının hâkime bağurma ve evliliğine son vermesine tefrik denir.⁶⁷ Hastalık, kusur vb. nedenlerin bulunması halinde meÇru kabul edilen ve iki Çeyin biri birinden ayrılması manasına gelen tefrik, hâkimin kararıyla gerçekleştirilen boğama türüdür.⁶⁸ Tefrik talebi karÇısında hâkim; çoğunlukla durumu tespit etmekle yetinmiÇtadır hakkını sınırlı kullanmıştır.⁶⁹ Bu

⁵⁹ GğS. 10/48, 10/79, 10/98, 10/100, 10/146, 10/324, 12/71, 12/130, 12/205, 12/290, 12/300, 14/162, 14/188, 14/211, 14/220, 14/290, 16/120, 16/190, 16/232, 17/88, 19/40, 19/111, 19/186, 167/57, 167/170, 168/99, 169/67.

⁶⁰ GğS. 10/93, 10/115, 14/201, 14/212, 16/107, 16/120, 16/226, 16/265, 19/40.

⁶¹ GğS. 18/160.

⁶² GğS. 19/55.

⁶³ GğS. 10/163, 10/ 252, 16/1.

⁶⁴ GğS. 10/163.

⁶⁵ GğS. 10/48.

⁶⁶ GğS. 10/163, 10/188, 13/209, 17/13, 17/88, 17/96, 18/160, 19/40, 19/131, 19/209.

⁶⁷ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s.313.

⁶⁸ İbrahim Acar, *İslâm Hukukunda Evliliğın Sona Ermesi*, Erzurum 2000, s.146.

⁶⁹ Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, s.43.

tip boġanmaların sebepleri; hastalık ve kusur, nafakayı kesmek, kayıplık ve Ğddetli geimsizlik Ğklinde gruplandırılmaktadır.⁷⁰

Kadın, kocasının iktidarsızlığı, uzvunun kesik olması, husyelerinin çıkarılması, akıl hastalığı, cüzzam ve baras gibi hastalıkları sebebiyle boġama davası açabilmektedir. Ancak, bu kusur ve hastalıkları bilerek evlenmiş, artık bunlara dayanarak tefrik isteyemeyecektir. Sonradan meydana gelen durumlar için ise kadın boġama davası açamamaktadır. Nikâhtan önce eğer bu kusurlar var ise ve kadının haberi olmazsa, her zaman dava açabilme hakkı vardır. Bir süre susmayı yahut boġama davası açıp da takip etmemesi dava hakkını düġümlemektedir.⁷¹ Ğlam hukukunda erkeğe boġama hakkı verildiğinden karısı hasta veya kusurlu olan bir erkek mahkemeye müracaat etmeden karısını boġayabildiği için tefrik hakkını kullanmaya ihtiyaç duymamıştır. Evlilik süresi içerisinde mevcut olan veya evlilik akdinden sonra meydana gelen bazı hastalık ve kusurlar sebebiyle kadının mahkemeye baġurma hakkı vardır. 3 ġevval 1008/17 Nisan 1600 tarihinde Ayntab mahkemesine yansıyan dava, bu duruma güzel bir örnektir. Boynu Ğcelü Cemaati'nden Kutlu Hanım, kocası Göcek ile 1,5 yıllık bir evliliği olmasına rağmen bekâretinin bozulmadığını söyleyerek Ğ., ile lazım gelenin icra edilmesi talebiyle mahkemeye müracaat etmiştir. Kutlu Hanım mahkemeden bir nevi boġama kararının çıkmasını istemiştir. Kadı hemen boġama kararı vermeyerek Kutlu Hanımın kocasını mahkemeye çağırıp durumu ondan sormuştur. Koca, durumu inkâr edince kadı, bu defa da görevlendirdiği birkaç kadını bekâret kontrolü için Kutlu'nun evine göndermiştir. Bu kadınların mahkemeye *bekâreti zayii olmamıştır* Ğklinde ifade vermeleri sonrasında koca Göcek; *1008 Şevvalin yedinci Cuma gecesi benim yanımda olup eğer Kutlu'nun bekâretini zayii edemezsem, karım benden üç talak boş olsun* Ğklinde Ğart etmiştir.⁷² Ancak Kutlu'nun davası burada bitmemiştir. Bu dava, 8 ġevval 1008/22 Nisan 1600 tarihinde mahkemeye tekrar yansımasıdır. Bu defa da Kutlu mahkemede kocasının Ğartını yerine getiremediğini söyleyerek boġama talebini yenilemiştir. Kutlu Hatun bir kere daha mahkemece görevlendirilen bayanlar tarafından muayene edildiğinde durumun deęiġmediği anlaşılmış ve Ğart üzere boġama gerçekleştirilmiştir.⁷³ Bu davada Kutlu Hanım, dönemin Ğartlarına ve toplumsal baskıya baġkaldırarak mahkemeye baġurup kocasının iktidarsız olması nedeniyle evliliğini bitirmeye cesaret göstermesi belki anne olma isteğinden belki de temel fizyolojik ihtiyaçlarından kaynaklanmaktadır. Yine 20 Safer 1028/ 6 ġubat 1619 tarihinde Evliya ibn Hacı Kasım mahkemeye giderek karısı Sultan binti Veli'nin sahib-i faraġ(hastalık sahibi, hastalıklı) olup Çukur Mahallesi'nde babasının evinde kaldığını ve karısı ile adem-i zindeğânı olmadığını söyleyerek olayın yerli yerinde görülmesini talep etmiştir. Mahkeme bu talep üzerine konuyla ilgili görevli tayin etmiş ve bu görevli, uzman bazı kişilerle Sultan'ın yaşadığı eve gitmiş ve Sultan'dan durum hakkında bilgi almıştır. Sultan'ın

⁷⁰ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslam Hukuku Şahıs, Aile ve Çözümlü Miras*, Ğstanbul 1983, s.393.

⁷¹ Döndüren, *Delilleriyle İslam Hukuku*, s.394.

⁷² GSğ. 167/135.

⁷³ GğS. 167/136.

kocasının zimmetinde olan mihr-i müeccel ve nafaka-i iddetinden ve her türlü haklarından vazgeçtiğini söylemesi neticesinde evlilik sona ermiştir.⁷⁴ Bu davada Hacı Kasım tefrik hakkını kullanmaktan ziyade, mutsuz giden evliliğini bitirmek istemi ve Sultan'ın hastalığını da bu durumda kendi lehinde kullanabileceği bir koz olarak kayıtlara geçirmiştir.

Kocanın nafakayı temin etmemesi, Hanefî mezhebinde tefrik sebebi olarak kabul edilmediğinden⁷⁵ kadın nafakasını temin için hukukun kendisine tanıdığı diğer imkânlardan istifade etmiştir. Ayntablı kadınlar, eğerinin kendilerini nafakasız bırakıp gitmelerini engellemek için bazı tedbirlere başvurmuşlardır. Bu tedbirlerin yanında kocalarını mahkemeye şikâyet gelmektedir. Mahkeme bu gibi kadınlara uygun gördüğü miktarda nafaka tayin ettirmiştir. Nafakanın miktarı, kocanın ekonomik durumuna göre değişiklik göstermektedir. Kürtüncüyan Mahallesi'nde kocası tarafından nafakasız bırakılan Leyla'ya, günlük 10 akçe nafaka verilirken⁷⁶ aynı durumda bulunan gehreküstü Mahallesi'nden Fatma'ya günlük 5 akçe nafaka takdir edilmiştir.⁷⁷ Bu yöntem dışında kadınlar, ikinci bir yol olarak mahkeme aracılığıyla kocalarına şart ettirerek nafakalarının teminini garantilemeye çalışmışlardır. 21 Rebiyülahir 1047/12 Eylül 1637 tarihinde Tarla-yi Atik Mahallesi'nden Mehmed Bey mahkemeye giderek damadı Seyran'ın, kızı Aytune'yi sürekli nafakasız bıraktığından şikâyetçi olmuştur. Bunun üzerine Seyran mahkemede; “eğer karımı bir daha nafakasız ve kisvesiz bırakırsam benden üç talak boş olsun” şeklinde şart etmiştir.⁷⁸

Kocanın, hayatta olup olmadığı ve yeri bilinmiyorsa *mefkûd*, evini terk edip giden, uzakta ya da yakında olsun hayatta olduğu halde evine gelmeyen koca da *gâib* olarak nitelendirilmektedir. Hanefî ve gâfî mezhebine göre; mefkûdun ölümüne hüküm etmek, karısı ve malı için emsalinin hayatı kadar bir süre beklemek gerekmektedir. Gaiplikte ise hangi şartta olursa olsun kadına boşanma hakkı verilmemiştir. Malikî ve Hanbelî mezheplerine göre ise; evi terk eden kocanın yeri bilinmiyorsa, hâkim; evine dönmesi veya eşi de yanına alması için ihtarda bulunmuş ve bir süre tanımıştır. Süre geçtiği halde gaiplik hali devam etmişse evliliğe son vermiştir. Kocanın yeri belli değilse ve ayrılık bir yılı geçmişse kadının talebi üzerine derhal boşanma kararı vermiştir.⁷⁹ Ayntablı kadınlar, terk edilme ihtimallerine karşılık kocalarından nafaka temin etme yollarını zorlamışlar, kocalarının gidip dönmeme ihtimallerini de düşünüp bu konuda da bir çaba içerisine girmişlerdir. Kara Tarla Mahallesi'nden Zahide, kocasının hiçbir dışına gitmesi gerektiğinde ona; “eğer bir seneye dönmez isem Zahide benden üç talak boş olsun”

⁷⁴ GğS. 19/232.

⁷⁵ Hamza Aktan, “İslam Aile Hukuku”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.2., Ankara 1992, s.416.

⁷⁶ GğS. 19/72.

⁷⁷ GğS. 20/71. Benzer Davalar için Bkz. GğS.10/152, 11/70, 13/267, 14/225, 14/273, 15/264, 19/8, 20/32, 167/115, 167/195, 170B/206, 170B/209.

⁷⁸ GğS. 15/56.

⁷⁹ Döndüren, *Delilleriyle İslam Hukuku*, s.395.

Çöklünde Çat ettirmesi⁸⁰ böyle bir çabanın sonucudur. Bu davada Zahide kocasının gelmemesi durumunda, hem zimmetinde olan mihrini ve nafakasını varislerinden talep etme hakkına sahip olmuştur hem de ömür boyu onu bekleme zorunluluğunu ortadan kaldırarak yeni bir evlilik yapabilme şansına sahip olmuştur.

Ayntab'da genellikle *hüsn-ü zindegânın* ya da *adem-i zindegânın* kalmadığı Çöklünde ifade edilen Çiddetli geçimsizlik hali yüzünden pek çok boşanma davası mahkemeye yansımıştır.⁸¹ Geçimsizlik ve kötü muamele durumunu Hanefî ve ğafi mezhepleri boşanma sebebi saymamıştır.⁸² Ancak Ayntablı kadınlar kendileri için çekilmez hale gelen evliliklerini kocalarından herhangi bir Çey talep etmeme pahasına olsa dahi muhâlaa yolunu kullanarak bitirmiştir. Ammi Mahallesi'nden Saadet, kocası Hasan'ın; “*eğer seni bir daha döversem benden üç talak boş ol*” Çöklünde Çat etmesine rağmen kendisini dövmeye devam ettiğini ve kötü muameleden bıktığını söyleyerek boşanma talep etmiştir.⁸³ Bu davada Saadet'in kötü giden evliliğini geçimsizlik ve kötü muameleyle dayandırıp tefrik yolunu kullanarak boşanma şansı varken Çatlı boşanma yöntemini kullanarak boşanmak istemesindeki temel neden muhtemelen nafaka ve mihr gibi haklarını kaybetmek istememesinden kaynaklıdır.

Tefrik türü boşanmalara buluş muhayyerliğine dayalı gerekçe boşanmalar da dâhil edilmiştir. Çünkü bu hak kadına da verilmiştir. ğer'î hukuka göre, bir anlamda kız çocuklarını koruma amacıyla, buluşa ermemiş olsalar dahi velileri tarafından nikâhları kıyılıp evlendirilebilmiştir. Hukukçular arasında tartışılabilir olsa da bu tür nikâhların geçerli olduğu ifade edilmektedir.⁸⁴ Ancak çocuk buluşa erdiğinde bu nikâhı feshetme hakkına (Hiyârü'l-bülûğ) sahiptir. Bu hakkın ergenliğe ulaştığında kullanılması Çattır, aksi takdirde hak kaybedilmektedir.⁸⁵ Burada dikkat edilmesi gereken husus, bu tür nikâhların baba ve dede dışında biri tarafından gerçekleştirilmiş olmasıdır. ğayet baba ve dede çocuğu nikâh etmişse nikâh feshedilememektedir.⁸⁶ Rebiyülevvel 1055/Nisan 1645 tarihinde Çukur Mahallesi'nden Meryem mahkemeye başvurarak nikâhının feshedilmesini talep etmiştir. Çünkü Meryem küçükken amcasının karısı tarafından birisine nikâh edilmiş ve buluşa erdiğinde nikâha razı gelmemiştir. Kadı, bu durum karşısında Meryem'in nikâhını feshetmiştir.⁸⁷

⁸⁰ GğS. 10/354.

⁸¹ GğS. 10/163, 10/252, 16/1, 16/21, 16/33, 16/207, 16/262, 17/192, 17/194, 18/ 160, 168/45.

⁸² Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, s.333; Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, s.118.

⁸³ GğS. 15/121.

⁸⁴ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, s. 243.

⁸⁵ Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, s.91.

⁸⁶ Mes'ele: Hind-i nâ-bâligayı, Zeyd nikaâh eylese sahih olur mu? Elcevap: Olur, amma velî babası yahud dedesi değil ise, hiyâr-i feshi vardır, hind bulûğda. M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1983, s.38

⁸⁷ GğS. 18/232.

Din değişirme nedeniyle meydana gelen boşamalar, tefrik türü boşamalardandır. Hâkim tarafından tefrik kararı ancak kadının Müslümanlığı seçmesiyle gerçekleşmiştir. Çünkü İslam hukuku, erkeğin Müslümanlığı seçmesi durumunda Gayrimüslim karısıyla evliliğini sürdürmesine cevaz vermektedir. Bu tür boşama Gayrimüslim bir çiftten kadının İslam'ı seçmesi, ancak kocasının Müslümanlığı benimsemeyerek eski dinini koruması durumunda ortaya çıkmaktadır. Müslüman olmayan eğerden kadının İslam'a girmesi halinde hâkim, erkeğe Müslüman olmasını teklif etmiş kabul etmediği takdirde eğer ayırmıştır. Hâkimin evliliği sona erdirmesiyle Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre bain talak, Ebu Yusuf'a göre ise fesih meydana gelmektedir.⁸⁸

İslam dini Müslüman kadınların Gayrimüslim bir erkekle evlenerek aile hayatı sürdürmesini yasaklamış, ancak Müslüman bir erkeğin Müslüman olmayan bir kadınla evlenmesini yasaklamamakla birlikte, caiz de görmemiştir. Meryem adlı zimmî bir kadının Müslüman biriyle evlendiğinde İslam dinini kabul etmesi⁸⁹ belki de toplumda zimmî bir kadınla evlenmenin hoşkarşlanmamasından kaynaklıdır. Agop adlı zimmî erkeğin İslamiyeti kabul etmesinde⁹⁰ eğer bahsinin geçmemişolması ya Agop'un bekâr olduğunu ya da evliyse Agop'un bu evliliği sürdürmede dinen bir sakınca bulunmadığı bilgisine sahip olduğunu akla getirmektedir.

V. BOşANMANIN KADIN, ERKEK VE ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Hangi nedene bağlı olursa olsun evliliğin sona ermesi halinde karı-koca arasındaki bütün münasebetlerin evlilikten önceki hale dönmesi mümkün değildir. Ancak boşamanın kişlere yüklediği bazı sorumluluklar bulunmaktadır. Bu sorumluluklardan biri, kadının iddet beklemesidir. Bilindiği gibi iddet, ölüm veya boşama halinde bahse konu olmuştur.⁹¹ Kocası ölen ya da boşanan bir kadının yeniden evlenebilmesi için üç defa haiz görüp arınması ğattır. Kadı yeniden evlenmek isteyip kendisine bağıran kadınlara bu süreyi aĥıklarına ve üç defa haiz görüp arındıklarına dair yemin ettirmiştir.⁹² Ancak kadı onay verirse kadın yeni biriyle nikâh olabiliştir.⁹³ Ayntab'da boşanan kadınlar zifaf vaki olmuşsa, üç temizlik müddeti iddet beklemişlerdir.⁹⁴ Bu sürenin konulmuş olmasının nedeni kadının hamile olup olmadığının tespitidir. Sürenin kullanılması kadının hamileliği söz konusu ise doğacak çocuğın sorumluluklarının kime ait olacağı konusunda ortaya çıkacak çatışmaları engellemiştir. Boşanan çiftlerde bu süreyi beklemek kadının, süre boyunca kadının nafkasını temin etmek de erkeğin

⁸⁸ Acar, *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, s.206.

⁸⁹ GğS. 167/219.

⁹⁰ GğS. 11/1.

⁹¹ Cin, *Osmanlı Hukukunda Evlenme*, s.204.

⁹² GğS. 17/3, 162/36, 167/77, 10/189.

⁹³ GğS. 170B/135.

⁹⁴ GğS. 10/111, 10/189, 12/95, 14/183.

sorumluluğundadır. Burada bahse konu olan iddet nafakasıdır. Yani arka arkaya üç hayz tamamlanıncaya kadar kadın iddet nafakası alabilecektir. İddet nafakası evlilik akdinin sonuçlarından ve evliliğin sona erdirilmesi durumunda da kadının belli bir süre hayatını devam ettirebilmesinin güvencesidir. Tıpkı mihr gibi nafakanın da tasarruf kontrolü kadına aittir. Kadın boşanma durumunda mahkemeye müracaat ederek ya iddet nafakasından vazgeçtiğini kayıt altına aldırması ve böylece istemediği bir evlilikten rahatlıkla kurtulabilmesi⁹⁵ ya da kendisini boşayan kocasının zimmetinde olan nafakasını mahkeme aracılığıyla alabilmesi⁹⁶. Cn-i ğeker Mahallesi'nden Fatime, kendisini boşayan kocası Cuma'nın zimmetinde olan mihr ve iddet nafakasına karşılık 3 esedî gürümahkeme huzurunda almış ve kocasının zimmetinden ibra ve ıskat ettiğini kayıt altına aldırması⁹⁷. Ayntablı kadınlar, boşandıkları kocalarından iddet nafakası ve mihrleri aldıklarıktan sonra kocalarıyla herhangi bir alâkalarının kalmadıklarını kayıt altına aldırma kararlarının nedeni kadın tarafından gelebilecek yeni hak talebinin önüne geçmek isteyen kocanın yaptırımı olarak düşünülmektedir.

Eğrin boşanması halinde çocukların bakımının hangi yöre kadar kimler tarafından üstlenileceği konusu da önemli bir sorundur. Bu mesele fıkıh kitaplarında "Hidane" başlığı altında incelenmektedir. Erkek çocuk, kendi kendini idare edebilecek duruma geldiğinde hidane müddeti sona ererken, kız çocukları için ise hidane müddeti buluşa erinceye kadar devam etmiştir. Boşanmalarda hidane hakkına öncelikle anne sahiptir. Ancak annenin zina etmesi, hırsızlık yapması, gayri ahlaki davranması çocuğa zarar ve ihmâl ifadesi olacağından öncelik hakkını kaybetmiştir.⁹⁸ Ayntab'da boşanan çiftlerde hidane hakkı genellikle anneye verilmiştir. Cn-i Eyüb Mahallesi'nden Murad, eşi Fatma'dan anlaşmalı olarak ayrılınca üç çocuğun velayetini annelerine vermiştir.⁹⁹ Kanalcı Mahallesi'nden Ayşe mahkemede mihr-i müeccelinden ve iddet nafakasından vazgeçmiş kızı Emine için de nafaka istememiştir. Ayşe kızı Emine'nin kendi yanında kalmasını talep etmiş ve bu talebi mahkemede olumlu karşılanmıştır.¹⁰⁰

Boşanma sonucunda çocukların mağduriyetlerinin önlenmesi amacıyla kendilerine mahkeme tarafından günlük ihtiyaçlarını karşılayabilecek oranda nafaka tayin edilmiştir. Bu nafaka miktarı, zamana ve şartlara göre değişiklik göstermiştir. Akyol Mahallesinde boşayan Karaman bin Tanrıverdi, oğlu Öyas için; "nafakaya muhtaçtır ve takdir-i nafaka olunmasını talep ederim" diye mahkemeye başvurmuştur. Bunun üzerine mahkemeden Öyas'a günlük bir para ve bir akçe nafaka verilirken¹⁰¹; Câbi Mahallesi'nden küçük bir çocuğun vasisi olan Fatma'nın

⁹⁵ GğS. 10/48, 10/98, 10/115, 11/109, 13/232, 15/347, 16/1, 17/28.

⁹⁶ GğS. 13/232, 13/233, 14/154, 15/113, 15/258, 15/352.

⁹⁷ GğS. 16/100

⁹⁸ Acar, *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, s.294.

⁹⁹ GğS. 16/34.

¹⁰⁰ GğS. 17/96.

¹⁰¹ GğS. 10/72

çocuk için mahkemede nafaka talep etmesiyle günlük üç pare nafaka verilmiştir.¹⁰² Yine dağılan ailelerin kendi işlerini kendi görecek yaşı gelemeyen çocukları için, belli bir yaş gelene kadar ailelerinden kalan mallarını tasarruf etme ve onlara günlük nafaka adıyla tayin edilen parayı sarf etmek üzere kadı veya naib tarafından uygun görülen bir kişi vasi tayin edilmiştir. Ayntab'da vasi tayinlerinin sayısı oldukça fazladır.¹⁰³ Bunlar arasında varisleri ölen mirasçılar arasında hukukî korunmaya ihtiyaç duyulan küçük çocuklara vasi tayininde daha hassas davranıldığı göze çarpmaktadır. Küçüklerin ölen ebeveyni anne ise ve babaları ölmemiş hayattaysa vasi tayinine ihtiyaç duyulmamıştır. Baba kanunî vasi olarak çocukların haklarını koruma görevini üstlenmiştir. Ancak baba vasi olacak ehliyetlere ve güvenilir olmak gibi şartlara haiz değilse mahkeme tarafından vasi tayini cihetine gidilmiştir.¹⁰⁴ Ayntab mahkeme kayıtlarında ölen baba ise ve baba tarafından önceden bir vasi tayin edilmemişse mahkeme ölen kişinin çocukları için en yakın akrabasını çoğunlukla annesini¹⁰⁵ vasi tayin etmiştir. Anneden başka amca¹⁰⁶, amca çocuğu¹⁰⁷, dede¹⁰⁸, ağabey¹⁰⁹, abla¹¹⁰, babaanne¹¹¹, hala¹¹² gibi yakın akrabalar vasi tayin edilmiştir.

SONUÇ

XVII. yüzyılda Ayntab'da aile birliğinin sona erme nedenlerinden olan boğama, şlam ve Osmanlı hukukuna göre gerçekleştirilmiştir. Şlam hukuku prensip itibarıyla, evliliği eşler arasında sürekli bir hayat ortaklığı şeklinde sürmesini kabul etmiş ancak eşler arasında sıkıntılar olduğu durumda da boğamaya izin vermiştir. Ayntab'da evli çiftler şlam hukukunun kendilerine tanıdığı haklar çerçevesinde kendilerini zorlayan ve hayatlarını çekilmez hale getiren evliliklerinden kurtulmak için mahkemeye başvurmuşlardır.

Mahkeme kayıtlarında Ayntab'da üç türlü boğamanın gerçekleştirildiği görülmektedir. Bunlardan ilki kocanın tek taraflı irade beyanına dayalı olarak gerçekleştirilen boğama'dır ki bu talak olarak adlandırılmaktadır. Bu tip boğamalarda

¹⁰² GğS. 10/225. Benzer Örnekler için bkz. GğS.10/104, 10/136.

¹⁰³ GğS. 10/87, 10/104, 11/102, 11/111, 12/89, 12/145, 13/104, 13/10, 14/161, 14/254, 15/38, 17/5, 17/119, 18/14, 18/165, 19/25, 19/217, 167/51, 167/59, 168/2, 168/7, 170A313, 170B/95.

¹⁰⁴ Mehmet Akif Aydın, "Eyüp ger'iyye Sicillerinden 184, 185 ve 188 no'lu Defterlerin Hukuki Tahlili", *18. Yüzyılda Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, (Editör: Tülay Artan), İstanbul 1998, s.65.

¹⁰⁵ GğS. 10/60, 10/87, 16/92, 20/9.

¹⁰⁶ GğS. 10/107, 16/112, 16/121.

¹⁰⁷ GğS. 10/311.

¹⁰⁸ GğS. 10/276.

¹⁰⁹ GğS. 10/175, 170B/195.

¹¹⁰ GğS. 16/73.

¹¹¹ GğS. 15/480, 16/228.

¹¹² GğS. 15/229.

koca herhangi bir gerekçe göstermediği gibi, durumu mahkemeye tescil ettirme zorunluluğunu da hissetmemiştir. Bu şekilde kocaları tarafından terk edilen kadınların mihr ve nafaka hakları var olup bu haklarını ancak zina ve toplumsal kurallara aykırı ağır bir suç işlediklerinde kaybetmiştir. Kocaya verilen bu hakkın gereksiz kullanılmaması için bazı tedbirler alınmış ve talak bazı şartlara bağlanmıştır. Bunun amacı evliliklerin devamını sağlamaktır. İkinci boğama şekli karışıklı anlaşılmayı ifade eden muhâlâadır. Kadın, muhâlâa yoluyla kocasından ayrılabilir. Ancak çoğunlukla kocasını buna ikna etmek için mihr ve nafakasından vazgeçmek durumunda kalmıştır. Üçüncü tür boğama şekli hastalık, kusur, nafakayı kesmek, kayıplık ve şiddetli geçimsizlik durumunda hakimin kararıyla gerçekleşen Tefrik" dir.

Ayntab"da hangi şekilde boğamıyolurlarsa olsunlar, çiftlere iddet süresi ve iddet nafakası gibi çeşitli sorumluluklar yüklenmiştir. Ayrıca boğaman ailelerin çocuklarını korumak amaçlı çeşitli tedbirler alınmıştır. Bu tedbirlerin bağında nafaka ve vasî tayini gelmektedir.

Kaynakça

1-Arşiv Kaynakları

Milli Kütüphane-Ankara

Gaziantep Şer'ıye Sicilleri (GŞS)

- 10 (1012- 1014 / 1603- 1605)
- 11 (1017 / 1608)
- 12 (1027- 1028 / 1617- 1618)
- 13 (1038- 1039 / 1628- 1629)
- 14 (1044- 1045 / 1634- 1635)
- 15 (1045- 1047 / 1635- 1637)
- 16 (1051- 1052 / 1641- 1642)
- 17 (1055- 1056 / 1645- 1646)
- 18 (1055- 1056 / 1645- 1646)
- 19 (1057- 1058 / 1647- 1648)
- 20 (1060- 1061 / 1650- 1651)
- 162 (1015–1016–1019–1024/ 1606–1607- 1610–1615)
- 167 (1008- 1109 / 1599- 1600)
- 168 (1030 / 1620)
- 169 (1029- 1030 / 1619- 1620)

170A (1032 / 1622)

170B (1033 / 1623)

2-Diğer Kaynaklar

ACAR, Ğbrahim, *İslâm Hukukunda Evliliğın Sona Ermesi*, Erzurum 2000.

AKTAN, Hamza, “Ğlam Aile Hukuku”, *Sosyo-Kültürel Değışme Sürecinde Türk Ailesi*, C.II, Ankara 1992, s.396-433.

ALTINÖZ, Ğmail, “Dulkadir Eyaletinin Kuruluğında Antep Ğehri (XVI. Yüzyıl)”, *Cumhuriyetin 75. Yılına Armağın Gaziantep*, Gaziantep 1999, s. 89-146.

_____, Dulkadirli Eyâletinin Kuruluğı ve Geliğmesi, Kahramanmarağ2009.

ATAR, Fahrettin, “Nikâh”, *DİA*, C.XXXIII, s.112.

AYDIN, M. Akif “Eyüp Ğer’iyye Sicillerinden 184, 185 ve 188 Numaralı Defterlerin Hukuki Tahlili”, *18. Yüzyılda Kadı Sicilleri Işığında Eyüp’te Sosyal Yaşam*, (Editör: Tülay Artan), Ğstanbul 1998, s. 65-72.

_____, “Osmanlı Hukukunda Kazaî Boğama Tefrik”, *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı: V, Ğstanbul 1985, s.1-12.

_____, “Osmanlı Hukukunda Nikâh Akitleri”, *Osmanlı Araştırmaları*, III, Ğstanbul 1982, s.1-24.

_____, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, Ğstanbul 1985.

_____, “Aile”, *DİA*, C.II, s.196-200.

BĞLMEN, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kamusu*, C.II, Ğstanbul 1968.

CĞN, Halil, *Eski Hukukumuzda Boğınma*, Ankara 1976.

_____, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara 1974.

CĞN, Halil-AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi*, II, Ğstanbul 1996.

ÇINAR, Hüseyin, “18. Yüzyılda Ayıntab (Antep) Sancağı’nın Ğari ve Mali Yapısı”, (Ed. Erol Özvar-Arif Bilgin), *Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, Ğstanbul 2008, s.267–297.

_____, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayntab Şhri’nin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, (YayımlanmamığDoktora Tezi), Ğstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ğstanbul 2000.

DARKOT, Besim –DAĞLIOĞLU, Turhan, “Ayntab” *İA (İslam Ansiklopedisi MEB)*, C.II s.64-67.

DOĞAN, Ğmail, *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*, Ğstanbul 2000.

DÖNDÜREN, Hamdi, *Delilleriyle İslam Hukuku Şahıs, Aile ve Çözümlü Miras*, Ğstanbul 1983.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, *Şeyhülislam Ebussuûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, Ğstanbul 1983.

EL-KAYSGÖrahim, *İslam Ailesi ve Evlilik*, (Ter. Nusrettin Boleli), Ğstanbul 1985.

ERTEN, Hayri, *Konya Şer’iye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. Yüzyılın İlk Yarısı)*, Ankara 2001.

Gaziantep İl Yıllığı 2002, Gaziantep 2002, s.1-5.

GÖKHAN, Ğyas, “Gaziantep Yöresinin Osmanlı Hâkimiyetine Geçmesi”, (Ed. Yusuf Küçükdağ), *Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu 22 Ekim 1999*, Gaziantep 2000, s.59-65.

GÖKÇE, Birsen, “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir Ğnceleme”, *Aile Yazılar Temel Karamlar Yapı ve Tarihi Süreç*, I, Ankara 1990, s.205-224.

KALELĞÖĞLU, Ejder, “Gaziantep Yöresinin Fiziki Coğrafyası”, *AUDTCF Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 3–4 (1971), s.140-155.

_____, “Gaziantep Yöresinde Yerleşme, Meskenler, Nüfus ve Ekonomik Faaliyetler”, *DTCFD*, XXVIII / 3–4 (1970), Ankara 1977, s.39-98.

KARAMAN, Hayreddin, “ Ğlam’ın Getirdiği Aile Anlayığı”, *Sosyo-Kültrel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, C.II*, Ankara 1993, s. 385–395.

_____, *Mukayeseli İslam Hukuku, C. II*, Ğstanbul 1974.

KURT, Abdurrahman, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi, (1839–1876)*, Bursa 1998.

ÖZDEĞER, Hüseyin, *Onaltıncı Asırda Ayntab Livası*, Ğstanbul 1988.

ÖZKALP, Enver, *Sosyolojiye Giriş*, EskiĞehir 1996.

PAMUK, Bilgehan, “Conditional Divorce in Ottoman Society: A Case from seventeenth-Century Erzurum”, *Bilig*, Winter/2008, Number 44, s.111-120.

SCHACT, Joseph, “Nikâh”, *İA (İslâm Ansiklopedisi-MEB)*, c.IX, s.257–261.

ÜÇÖK, Coğlan- MUMCU, Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara 1991.

YILDIZ, Hakkı Dursun, “Abbasiler Devri”, *Doğuştan Günümüze İslam Tarihi III*, Ğstanbul 1992, s.19-497.

Ending Process of the Family Union in Ayntab City (1600-1650)

In 17th century in Ayntab the divorce which is one of the causes of ending family union had been performed according to Islam and Ottoman law. Islamic law as a principle admitted marriage between the spouses is a permanent life partnership, but also let the divorce if the couple's have problems. Married couples in Ayntab city used to go appeal courts in order finish their intolerable and difficult marriage with the rights provided by Islam Law.

It's seen in court records that in Ayntab City the divorce used to perform in three types. The first one of them is based the husband's one way declaration and called as *talaq*. In this type of divorce the husband did not show any reason and even he did not feel any obligation to register the situation to court. According to this type of divorce the women abandoned by their husband have mihr and alimony rights and the divorced women lost these rights if they commit adultery or any heavy crime against public rules. Some of the precautions had been taken in order not to be used this talaq rights in unnecessary conditions by the husband and some conditions related to talaq had been tied in order to extend the marriage. The second divorce type express mutual consent which is called as *Hul,ü* or *Muhâlaa*. Women could leave from her husband by the way of *Muhâlaa* but mostly women had to give up her mihr and alimony rights in order to convince her husband. The third divorce type is done by the judge decision at the case of various diseases, defects, to stop paying alimony, being lost or serious problems and called as *tefrik*.

Responsibilities of iddet period or iddet alimony charged to divorced couples without taking consideration their divorce type. Besides some precautions had been taken in order to protect the children of the divorced families, the important of them alimony or to appoint guardian.